

steadily pursue an openness strategy that is oriented toward mutual benefit and mutual gain» [3; 4, p. 78].

Literature:

1. Франк Зірен. Майбутнє? Китай! / Франк Зірен. К.: ДП «Бурда-Україна», 2021. 352 с.

2. Vallerstajn I Konets znakomogo mira: Sotsiologiya XXI veka Immanuel Wallerstein. The End of The World as We Know It. Social Science for the Twenty-First Century// Immanuel Vallerstajn. Per. s angl. pod red. V.I. Inozemtseva. M.: Logos. 2004. 368 s. ISBN 5-94010-255-7.

3. Xi Jinping. Vsestoronnee uglublenie reform / Xi Jinping; per. s kit. Pekin: Izdatelstvo literatury na inostrannyh iazykah, 2014. 518 s.

4. Xi Jinping. O gosudarstvennom upravlenii / Xi Jinping; per. s kit. Pekin: Izdatelstvo literatury na inostrannyh iazykah, 2014. 630 s.

УДК 94 (520+47)«1920-1939»

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-283-1-37>

Тригуб О. П.

ORCID: 0000-0003-0610-1702

*доктор історичних наук, професор,
професор кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики
Чорноморський національний університет імені Петра Могили
м. Миколаїв, Україна*

Подкур Р. Ю.

ORCID: 0000-0002-1043-7535

*кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
відділу історії державного терору радянської доби
Інститут історії України Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

ДІЯЛЬНІСТЬ ЯПОНСЬКОЇ РОЗВІДКИ В СРСР МІЖВОЄННОЇ ДОБИ ОЧИМА РАДЯНСЬКОЇ КОНТРРОЗВІДКИ

Ключові слова: розвідка, контррозвідка, Японія, СРСР, спецслужби.

Останні десятиліття все більшого інтересу серед науковців викликають питання діяльності спецслужб і, зокрема, розвідувальних структур. Тривала робота з документами колишнього КДБ підштовхнула авторів до

висвітлення проблеми розвідувальної діяльності Японії в СРСР 1920–30-х років через призму її сприйняття й оцінки радянською контррозвідкою.

Звернення до зазначеної теми має досить глибоке коріння, оскільки зазначена проблема стала розглядатися ще в радянські часи, хоча й мала обмежений і фрагментарний характер. Праці того часу не висвітлювали якихось операцій японських спецслужб (та й радянських теж) і не розкривали принципів і механізмів розвідки, а лише констатували її наявність і наслідки роботи (див., для прикладу, працю А. Кошкіна [9]). На межі тисячоліть з'являються більш предметні дослідження серед російських дослідників, серед яких особливо треба відмітити цікаві монографії О. Мозохіна (у трьох різних варіантах з практично аналогічним фактологічним наповненням) [10–12] і низку статей О. Зоріхіна [7; 8]. У середовищі української історіографії зазначена проблематика поки знайшла лише двох дослідниць – С. Павленко та Л. Вовчук, які простежують розвідницьку діяльність Японії через призму діяльності японського консульства в Одесі [1; 13]. Разом з тим тематика ще далека від повного заповнення білих плям, що й спонукало авторів звернутися до такого малодослідженого аспекту як уявлення про японську розвідку та її діяльність в СРСР радянськими контррозвідниками.

Після провалу авантюри із Далекосхідною республікою (1922), Японія вирішила на певний час стабілізувати відносини із радянською Росією [8, с. 47]. У 1923 р. був скорегований і основоположний для держави «Курс національної оборони імперії», де зазначалося про відхід територій СРСР на другий план, а першочерговою задачею являлося протистояння із США. Але це не означало відмови від протистояння із більшовиками за контроль над далекосхідним регіоном, де японці розгорнули велику мережу легальних і нелегальних резидентур, розвідувальна та диверсійна діяльність яких була спрямована проти більшовиків.

У той час керівництво всією розвідувальною роботою Японії було зосереджене у II відділі японського Генерального штабу сухопутних сил (Самбо-Хонбу), в якому 5-е відділення (сектор) відповідало за російський (радянський) напрямок діяльності. Паралельно з ним функціонував центр розвідки військово-морського флоту – III відділ морського Генерального штабу (Кайгун-Гунрейбу), який спрямовував шпигунсько-диверсійну роботу переважно проти можливих морських противників Японії – навіть Великобританії. Всі інші служби розвідки були підпорядковані цим двом центрам [5, с. 21].

Японці використовували увесь спектр розвідувальної роботи. Так радянські контррозвідники серед форм і методів японської розвідки виділяли наступні:

- а) диверсія, терор і бактеріологічні війни;
- б) створення декількох паралельно діючих розвідувальних ліній;

- в) шантаж як метод вербування;
- г) залучення до роботи агентів двійників;
- д) використання національних та опозиційних груп і партій;
- е) створення масової агентури;
- ж) залучення дипломатичних установ, і т.д. [2, арк. 23–41].

При цьому виділялися певні особливості діяльності японської розвідки у протистоянні з СРСР. Так відзначалося, що до співпраці з розвідкою активно залучалися російські білогвардійські організації, що мали широке поширення як у Північному Китаї, так і в Європі й Америці. Серед них можна виділити Російський загальновійськовий союз, Союз відродження Росії, Союз мушкетерів у Маньчжурії, Братство руської пра-вди та інші [6, с. 48–59].

Дані організації були пронизані радянською агентурою (для прикладу див. [3] і тому до твердження про їхній зв'язок із японською розвідкою треба ставитися досить обережно. При цьому публікації документів Служби зовнішньої розвідки останніх років все ж підтверджують зацікавленість японців у співпраці з подібними організаціями та їх використання у створенні антирадянських центрів і розвідницькій діяльності [14]. При цьому деякі з подібних організацій створювалися радянською контррозвідкою як «легендовані організації» (як приклад можна назвати «Монархічне об'єднання Центральної Росії» [4]).

Певної критики потребує і погляд радянської контррозвідки на так звані «головні кадри японської розвідки». Абсолютно перебільшеною вважаємо бачення органами НКВС японської розвідувальної мережі на території СРСР. Так, до основних груп японських розвідників радянська контррозвідка відносила:

- а) майже усіх харбінців (колишніх працівників КВЖД);
- б) агентуру із колишніх білогвардійців;
- в) представників східних народів (корейців, китайців, в'єтнамців тощо);
- г) будь-яких російських емігрантів, що оселилися у Харбіні й околицях;
- д) працівників японських дипломатичних представництв [2, арк. 55–80; 6, с. 117–148].

Жодної критики не витримують твердження про використання японською розвідкою т.зв. «троцькістсько-бухаринської агентури», «буржуазно-націоналістичних елементів тощо [2, арк. 45–55]. Недарма у багатьох справах незаконно репресованих громадян СРСР часів Великого терору можна зустріти необґрунтовані звинувачення не лише в антирадянській діяльності, а й співпраці з іноземною розвідкою, у тому числі, японською.

Активно використовувала японська розвідка для збору відомостей свою агентуру у сусідніх з СРСР країнах: Румунії, Фінляндії, Швеції, Туреччині, Ірані, Афганістані тощо.

Отже можемо констатувати, що в очах радянської контррозвідки японська розвідка була досить могутньою організацією, де СРСР розглядався як потенційний противник у майбутній боротьбі за Далекий Схід. Натомість, аналіз наявного матеріалу (а також доступних кримінальних справ) дає можливість зробити висновок, що здебільшого уявлення про японську розвідку були перебільшені, а реальна розвідувальна мережа так і не попала під контроль радянської контррозвідки (хоча позитивні результати і були).

На перспективу вважаємо, що об'єднання зусиль українських і японських дослідників дасть можливість з'ясувати реальні масштаби діяльності як японської розвідки, так і радянської контррозвідки, відкинувши «фейкові» справи НКВС й оцінивши справжнє протистояння потужних розвідувальних служб двох держав.

Література:

1. Вовчук Л. Радянські спецслужби vs японської дипломатії (на матеріалах японського консульства в Одесі в міжвоєнний період) // Сходознавство. 2022. № 89. С. 3–24.
2. Галузевий держархів Служби безпеки України, м. Київ. Ф. 13. Оп. 1. Спр. 224.
3. Гаспарян А. С. ОГПУ против РОВС. Тайная война в Париже. 1924–1939 гг. Москва: Вече, 2008. 320 с.
4. Гаспарян А. С. Операция «Трест». Советская разведка против русской эмиграции. 1921–1937 гг. Москва: Вече, 2008. 464 с.
5. Головин С. А. Дело групповой оперативной разработки «Маки-Мираж», или операция «Большой корреспондент»: итоги и последствия // Россия и Китай: история и перспективы сотрудничества. Материалы XI международной научно-практической конференции. Вып. 11. Отв. редактор А. В. Друзяка. Благовещенск, 2021. С. 20–53.
6. Гузовский А. А., Чайковский Г. М. Японская разведка. Москва, 1940. 221 с.
7. Зорихин А. Г. Деятельность органов военной разведки Японии против СССР в 1922–1945 гг. // Проблемы Дальнего Востока. 2022. № 2. С. 154–161.
8. Зорихин А. Г. «Японо-советская война... должна быть проведена как можно скорее». Противоборство военной разведки Японии и советских спецслужб в 1922–1931 гг. // Военно-исторический журнал. 2020. № 1. С. 47–56.

9. Кошкин А.А. Крах стратегии «спелой хурмы»: военная политика Японии в отношении Японии, 1931–1945 гг. Москва: «Мысль», 1989. 271 с.
10. Мозохин О. ОГПУ–НКГБ в борьбе со спецслужбами Японии. Москва-Берлин: DirectMEDIA, 2019. 535 с.
11. Мозохин О. Противоборство: спецслужб СССР и Японии, 1918–1945 гг. Москва: Родина-медиа, 2012. 480 с.
12. Мозохин О. Сталин и Дальний Восток. Москва: Вече, 2020. 448 с.
13. Павленко С. Консул «під пильним оком»: Танака Бун'їциро в Одесі // Східний світ. 2021. № 1. С. 18–34.
14. Русская военная эмиграция 20–40-х годов XX века: Док. и материалы. В 10 т. Т. 8. Противостояние, 1927–1941 гг. Москва: Б. и., 2016. 990 с.

УДК 94(5):327(316.7)

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-283-1-38>

Циватий В. Г.

ORCID: 0000-0003-1505-7483

кандидат історичних наук, доцент,

Заслужений працівник освіти України,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

член правління Наукового товариства

історії дипломатії та міжнародних відносин

м. Київ, Україна

МОДЕЛЬ ДИПЛОМАТІЇ ТА ДИПЛОМАТИЧНА СИСТЕМА ЯПОНІЇ В МОНДІАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ ХХІ СТОЛІТТЯ: ТЕМПОРАЛЬНИЙ, МІЖНАРОДНО-ПОЛІТИЧНИЙ ТА ІСТОРИКО-РЕГІОНАЛЬНИЙ ДИСКУРСИ

Ключові слова: міжнародні відносини, зовнішня політика, дипломатія, soft power, Азійсько-Тихоокеанський регіон (АТР), Японія, Сучасний Схід.

Сучасна дипломатична система і моделі дипломатії держав світу інституціоналізуються в умовах мондіалізованого світоустрою ХХІ століття, генеруючи нову зовнішню політику держав і нову систему політико-дипломатичних координат міждержавних відносин [1, с. 26–29]. Особливе місце в цій диспозиції обіймає Японія – одна з провідних